

NIETZSCHE

Erik Oger, *Als in een honderdvoudige spiegel. Nietzsche perspectivische schrijven*, Kalmthout, Pelckmans, 2022, 408 p., ISBN 9789463105538, €25.

Als ik het me goed herinner, vertelde Erik Oger ooit dat hij bij het begin van zijn carrière in Antwerpen de hele zomer met verbouwingen bezig geweest was en zijn colleges niet echt had voorbereid. Hij vroeg daarom de eerste les waar zijn studenten het dat jaar graag over wilden hebben en toen viel de naam van Nietzsche. Erik kende diens filosofie toen eigenlijk nauwelijks, maar nam de uitdaging aan, met als gevolg dat hij telkens precies één week voorsprong had op zijn studenten. Maar met Nietzsche klikte het meteen en het werd een levenslange liefde. Al heel lang geleden klonk de belofte om zijn eigen visie in boekvorm uit te werken, maar blijkbaar vond hij daar pas na zijn emeritaat echt de tijd voor. Ongelukkig genoeg overleed hij plotseling op 20 juli 2021, toen het boek nog niet helemaal af was. Dirk Van Peer, die ook een ‘poging tot voorwoord’ schreef, heeft de taak op zich genomen het niettemin voor publicatie klaar te maken en nu is het dus postuum verschenen. Het is als het ware Eriks filosofisch testament geworden.

Het boek bestaat uit drie grote delen, die elk een van de grote thema’s van Nietzsches denken behandelen: het perspectivisme, de dood van God en de eeuwige wederkeer van hetzelfde. De benadering is niet puur wetenschappelijk, maar zeker ook niet populariserend. De thema’s worden gesitueerd binnen de brede context van de geschiedenis van de filosofie, maar ook in verband gebracht met de literaire en culturele traditie en bovendien ook met Nietzsches levensloop. Vanuit een grondige studie van de teksten en de secundaire literatuur is het toch vooral de bedoeling de existentiële implicaties van Nietzsches denken te onthullen. Daarvoor wordt in de eerste plaats beroep gedaan op de door Nietzsche gepubliceerde werken, ervan uitgaande dat we daar te maken hebben met afgewerkte teksten. Het nagelaten werk kan dan dienen als aanvulling, verduidelijking of nuancering.

Het perspectivisme, zo wordt dan duidelijk in het eerste deel, is niet zomaar een kentheoretisch systeem. Het is zelfs geen theorie, dat zou zichzelf tegenspreken. Perspectieven houden altijd verband met een manier van in het leven staan. Het grootste gevaar bestaat in het verabsoluteren van één perspectief, wat alleen maar verarming impliceert. Hier klinkt meteen een anti-sciëntistisch geluid. Er bestaat geen metaperspectief dat ons de definitieve waarheid zou kunnen openbaren. Maar tot relativisme leidt dit ook niet: er bestaat in ieder geval zoiets als ‘onwaarheid’ en niet alle perspectieven zijn evenwaardig. Dat Nietzsche

hier zelf toch wel enigszins aan het visuele blijft hangen, is een interessante kritische noot.

Nietzsche propageert zijn perspectivisme niet alleen als visie op kennis: “In dit boek wil ik aantonen dat *zijn schrijven zelf* al door en door perspectivisch is. (...) Met zijn telkens wisselende manier van schrijven (...) maakt hij het vooral werkelijk, daadwerkelijk, opmerkelijk. Hij toont het *in actu exercito*” (53). Dat doet Nietzsche op drie manieren: door een enorme variatie aan stijlen, door op een virtueuze manier het aforisme als literair genre te beoefenen en door op enkele uitgelezen momenten zijn gedachten te enceneren. De aforismen houden verband met Nietzsches fragmentarisch wereldbeeld: nooit streven naar systematiek, terwijl er toch wel degelijk zoets als een samenhang bestaat. En wat de enceneringen betreft, mogen we er nooit zomaar van uitgaan dat degene die aan het woord is samenvalt met de persoon van Nietzsche zelf.

Het tweede deel begint met een uitgebreid commentaar bij het verhaal over de dood van de gevangenenbewaarder uit *Menselijk, al te menselijk*. Het wordt gesitueerd binnen de tegenstelling tussen het ideaal van de ‘vrije geest’ en het christendom, dat in het verhaal als eerder laag-bij-de-gronds en ongeloofwaardig wordt voorgesteld. Hierna volgt een eveneens lange analyse van het bekende verhaal van ‘De dood van God’ uit *De vrolijke wetenschap*. Zonder God wordt het leven chaotisch, maar we kunnen nu eenmaal niet meer in die fictie blijven geloven. Voor zover dit Nietzsches boodschap was, klinkt hier de oproep om toch die weg te gaan en voorgoed komaf te maken met de christelijke traditie en denkpatronen zonder in plaats daarvan de mens te gaan vergoddelijken zoals ‘het trotse humanisme’ doet. Hierna worden enkele passages uit *Aldus sprak Zarathoestra* besproken die met hetzelfde thema te maken hebben. Na de dood van God zien we verschillende types van mensen, die door Nietzsche worden geëvoceerd: de hedonistische ‘laatste mens’; de ‘hogere’ mensen die zonder God het leven niet meer als zinvol kunnen beschouwen. Nietzsche roept op tot het ‘amor fati’, de radicale beaming van het leven en verwerpt het medelijden. Tot slot krijgen we nog een overzicht van de redenen die bij Nietzsche te vinden zijn voor de teloorgang van de christelijke God.

Deel drie behandelt Nietzsches idee van de eeuwige wederkeer. Eerst gaat het over de aard van die gedachte en hoe die Nietzsche is overkomen. Vervolgens komen de ‘kosmologisch-ontologische’ (letterlijke) en ethisch-deontologische lezingen aan bod, die laatste als een soort variant op Kants categorische imperatief, die ons zegt hoe we in het leven *zouden moeten* staan. Maar dit zijn niet de interpretaties waar Erik Oger de voorkeur aan geeft. Hij legt de nadruk op de gedachte van de eeuwige wederkeer als een gedachte-experiment, dat tegelijk een ‘vuurproef’ is. Kunnen we dat willen, dat ons leven tot in de kleinste details oneindig herhaald zou worden? Uiteraard staat daarbij de tekst over ‘Het grootste gewicht’ uit *De vrolijke wetenschap* centraal. En waar het finaal om gaat is: zijn we in staat het leven in zijn totaliteit te beamen (het ‘amor fati’) of niet? Dan passeren een aantal bekende figuren de revue: Augustinus, Kant, Schopenhauer,

Leopardi, Burckhardt, Cioran, die het leven (helemaal) niet liefhebben; Montaigne, Leibniz, Yeats, Russell en Derrida die dat wel kunnen, of toch bijna. Maar is Nietzsches gedachte-experiment wel zonder problemen? Er zijn drie vraagtekens mogelijk: kan de mens wel een afstandelijke blik werpen op zijn voorbije leven? – kunnen we de totaliteit van ons leven wel in ogenschouw nemen? – is de mens wel verantwoordelijk voor zijn antwoord? In ieder geval staan voor Nietzsche twee levenshoudingen tegenover elkaar: de bevestigende en de ontkennde. We krijgen dan een bespreking van de tekst *Van visioen en raadsel* uit *Aldus sprak Zarathoestra*, waar de geest van Zarathoestra tegenover de ‘geest der zwaarte’ staat. Hier is sprak van een ‘nieuwe titanenstrijd’ en Zarathoestra zal zegevieren. Dat doet hij door een drievoudig offensief, waarin duidelijk wordt hoe de leer van de eeuwige wederkeer een andere tijdsopvatting impliceert. In de derde scène van dit deel blijkt nogmaals hoe moeilijk de gedachte van de eeuwige wederkeer en dus, de totale bevestiging van het leven wel is. Dat wordt duidelijk uit Zarathoestra’s gesprekken met de dieren. Daarbij gaat het ook over wat Nietzsche bedoelt met het voeling houden met de natuur en zijn visie op de verhouding tussen taal en werkelijkheid. Maar waar dit allemaal op zou uitmonden, zullen we niet weten: de laatste bladzijden zijn niet afgewerkt geraakt.

Erik Oger beschouwde Nietzsche als de meest levensbevestigende filosoof die er is. Met dit ‘testament’ roept hij ook de lezer op tot een liefde voor het leven. Maar hij maakt ook heel duidelijk dat we bij Nietzsche kunnen vinden dat dit allesbehalve een evidente zaak is. Het is heel waardevol dat daarbij niet alleen aandacht besteed wordt aan de ‘inhoud’ van Nietzsches denken, maar ook aan zijn manier van schrijven. En ik heb ‘inhoud’ tussen aanhalingstekens geschreven, omdat dit boek de lezer er ook van bewust maakt dat zo’n inhoud niet zomaar los te weken valt uit Nietzsches teksten. Dat volgt duidelijk uit het eerste deel. Dat de laatste stukken niet afgewerkt zijn is eigenlijk wat mij betreft iets moois of zelfs enigszins ontroerends. Het is in ieder geval een prachtige, weliswaar onbedoelde illustratie van de idee dat Nietzsches denken niet in een afgesloten systeem te vatten valt. Het is een uiterst rijk boek, waar mijn weliswaar lange samenvatting geen recht aan kan doen. De stukken waarin fragmenten uit de Zarathoestra uitgebreid becommentarieerd worden zijn zeer welkom voor wie zich in dit nog altijd moeilijk te interpreteren boek wil verdiepen (een tweedelig commentaar is aangekondigd bij de Duitse uitgeverij De Gruyter en zou in 2023 verschijnen).

Zijn er dan geen kritische opmerkingen mogelijk? Het is jammer dat er geen bibliografie en geen register is. Voor wie vertrouwd is met de Nietzsche-studie valt de afwezigheid van bepaalde secundaire literatuur op. Maar die is zo overvloedig, dat dit nauwelijks als een verwijt kan gelden. Ondanks de duidelijke aandacht voor Nietzsches stijl, komt te weinig aan de orde welk effect Nietzsche met die stijl op de lezer wil uitoefenen en welk verband dit dan heeft met zijn ‘Anliegen’. Het lijkt erop dat religie in het algemeen en christendom in het bijzonder gezien worden als obstakels die we nu toch eens eindelijk eens moeten

overwinnen. Maar het is zeker niet onmogelijk om Nietzsche in een welbepaalde zin als religieus denker te typeren. En het is ook mogelijk de stelling te verdedigen dat Nietzsche het christendom niet zozeer wilde vernietigen als wel ‘uitdagen tot de strijd’. Het belang van strijd voor Nietzsche, als onlosmakelijk behorend tot het leven, komt in dit boek niet echt aan bod. Wat er ook van zij, dit is een geweldig boek, een plezier om te lezen, een ‘must-read’ voor iedereen die in Nietzsche geïnteresseerd is, op welk niveau dan ook. En, zoals gezegd, een oproep tot liefde voor het leven, ook al is dit niet bepaald altijd even evident.

Philippe LEPERS (Geluvelde)

VISIE IS GEEN ‘OLIFANT DIE HET UITZICHT BELEMMERT’

Donald Loose, *Democratie op wankele bodem. Over de politiek en het politieke*, Amsterdam, Boom, 2021, 416 p., ISBN 9789024439836, € 29,90.

Met *Over vriendschap. De praktische filosofie van Kant* won Donald Loose in 2019 de Socratesbeker. De prijs wordt toegekend aan ‘het meest urgente, oorspronkelijke en prikkelende Nederlandstalige filosofieboek van het jaar’. De jury preeft de studie als filosofisch doortimmerd en niet uitsluitend geschreven voor vakgenoten. ‘Het boek slaat een brug naar de publieksfilosofie vanuit de academische filosofie door een uitzonderlijke precisie te combineren met een thema dat eenieder aangaat. Een exercitie die bovendien een grote filosoof opnieuw toegankelijk maakt voor een breder publiek en, in diezelfde beweging, een ogenschijnlijk alledaags thema filosofisch verdiept.’ Gelijkaardige lof verdient de auteur voor zijn studie over democratie.

Als we kunnen spreken van een ‘fait primitif’ van een filosofie, dan is dit in *Democratie op wankele bodem* het belang van de representatie, in de betekenis van politieke vertegenwoordiging en ideologische verbeelding, voor de moderne democratie die door onverzoenbare tegenstellingen getekend is. Visie is geenszins ‘een olifant die het uitzicht belemmert’, zoals premier Rutte ongelukkigwijze beweerde. De auteur verwoordt die grondintuïtie in het spoor van Claude Lefort als volgt: ‘Het al of niet erkennen van de verbeeldende en verbeelde identiteit van de macht leidt tot het onderscheid tussen een symbolisch maatschappijbeeld met een open, interpretatief en reflexief karakter en een imaginaire, in zichzelf besloten identiteit van de samenleving.’ (19)

Wat is democratie en wat hoort ze te zijn? Welke is de essentie van het